

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

Phil. 99 / XX 1-4

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скопа Пешра* (Загреб),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе* (Скопље),
д-ра *Хрстиће Миша* (Загреб)

XX КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1953—1954

PROTOBOLG. OJĪM –

Izmed starocerkvenoslovanskih spomenikov se nahaja le v Supraseljskem zborniku in tu zopet le v šte. 6, „Pohvali o 40 mučenikih sv. Vasilija“ za „vojak“ nom. plur. **ОИМИ**, gen. **ОИМЪ** (dvakrat), dat. **ОИМОМЪ** in v izvedenkah **ОИМЪСКЪИИ**, **ОИМЪСТВО** (K. H. Meyer, Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis str. 53). Sicer je v starocerkvenoslovanskih spomenikih, v evangelijskih in drugih, tudi v Supraseljskem zborniku, v rabi slovanski izraz **БОИМЪ** z izvedenkami (V. Jagić, Codex Marianus str. 485 sl.; A. Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave str. 449, 224, 310; K. H. Meyer o. c. str. 31, 30). Besed z **ОИМ-** V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, druga izdaja, in A. Meillet o. c. ne beležita. Miklošič v etimološkem slovarju str. 220 pod *ojminŭ* navaja „asl. ojminъ, oimъ (ojъmŭ)“ in izvedenki z — ѡскъ in — ѡство ter pripominja, da se primerja lit. ajmė myrias. O tej etimologiji, kakor je videti, Miklošič sam ni uverjen. Iz slovanščine se podstava omenjenih tvorb ne more razložiti, pač pa je za njo najti drugo pojasnilo.

Besedo *ojminъ* z individualizujočim sufiksom -in- v singularu in dualu ter izvedenke je najti v vrsti cerkvenoslovanskih spomenikov starovzhodnobolgarskega porekla tako imenovane Simeonove dobe cerkvenoslovanskega pismenstva, kakor so Čudovski psalter s komentarjem Teodorita Kirskega, komentirani preroki, kateheze Cirila Jeruzalemskega, govori Grigorija Bogoslova in Sinajski paterik. Tudi deli Supraseljskega zbornika so bili pod uplivom stvzhbolg. jezika Simeonovske dobe ali so celo tedaj še le nastali (prim. V. Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik, druga izdaja str. 35 in 42—43, za psalter in preroke študije V. Pogorelova in J. Jevsejeva).

Z jezikom šte. 6 Supraseljskega zbornika se je bavil N. van Wijk, Zur Komposition des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis str. 11 sl., zlasti pa 19 sl., kjer govori o leksikalni strani in omenja na prvem mestu (str. 21) „redko“ besedo *oimi* in še neke druge,

ki jih ni v starocerkvenoslovanskem evangeliju in psalterju. Iz vsega sledi, da so v starinski prevod vneseni starovzhodnobolgarski izrazi. Tako stoji dvakrat **ДѢЛАМА** in ne **РАДИ**. Prvo pretežno rabi Joan eksarh bolgarski, Simeonov osebni prijatelj (V. Vondrák, O mluvě Jana exarcha bulharského str. 11; C. J. Jireček, Geschichte der Bulgaren str. 432).

Kar se tiče drugih gori omenjenih spomenikov starovzhodnobolgarskega porekla nahajamo v izdaji V. Pogorelova Čudovskega komentiranega psalterja XI. stol. po grško-slovanskem slovarju h komentarju str. 266 **ОИМИНЪ** „vojak“ in **СИМИ** „vojska“, v polnem tekstu pa po cerkvenoslovanskih slovarjih Vostokova in Miklošiča ter staroruskem Sreznjevskoga še v rokopisu XV. stol. (o njem prim. A. Vostokova „Opisanije“ ruskih in slovanskih rokopisov Rumjancovskega muzeja str. 471—2, štev. 334) v komentarju k ps. XXI 17 acc. plur. **ОИМЫ** in k ps. CXXI 7 loc. **ОИМЪХЪ**. V starejšem prevodu drugega komentarja k psalterju neznanega avtorja (mislilo se je sv. Atanasija) tega ni (V. Jagić, Psalterium Bononiense str. 957). V komentarju k preroku Ezehielu pogl. XXVII 11 v rokopisu XV. stol., prepisu staroruskega rokopisa iz l. 1047, stoji **СИМЪСКО ЧИСЛО**. V katehezah Cirila Jeruzalemskega, staroruskem rokopisu XII.—XIII. stol., je brati na več mestih **ОИМИ—ОИМЫ** („Opisanije“ slovanskih rokopisov moskovske sinodalne biblioteke II 2, str. 114), po Miklošiču tudi v rokopisu petrograjske „publične“ biblioteke XIII. stol. V govorih Grigorija Bogoslova, staroruskem rokopisu XI. stol., stoji **ОИМИНЪ** in **ОИМЪСКЪ** (A. Budilovič, XIII словъ Grigorija Bogoslova str. 36, vrsta 6—7 v prvem stolpcu). V sinajskem pateriku XI. stol., staroruskem rokopisu moskovske sinodalne biblioteke, se nahaja acc. sing. **ОИМИНА** (I. Sreznjevskij, „Svědčjenja i zamětki“ o maloznanih in neznanih spomenikih LXXXIII, Sbornik oddělenija russkago jazyka i slovesnosti t. XX, № 4, str. 62, Slovo 27). Sledovi besede **ОИМИНЪ** so pa po navedenih slovarjih tudi še v poznejših sorodnih rokopisih, o katerih pa tu ni potrebno dalje razpravljati, ker že gornje stvar jasno in odločilno predstavlja.

Ako pa je izraz **ОИМИНЪ** starovzhodnobolgarski in ga ni mogoče pojasniti iz slovanščine, je vprašanje, ali se mu ne more najti kakšna verjetna paralela. A taka se ne le nahaja, temveč tudi nudi možnost k nadaljnji razlagi izraza iz protobolgarščine. Že Miklošič je v cerkvenoslovanskem slovarju str. 496 pod **ОИМИНЪ** na koncu dodal „russ. dial. оймовать regnare“, kar pa je pozneje v etimološkem slovarju brez potrebe opustil. Rusko dialektično besedo je našel v slovarju V. Dalja (v drugi izdaji je II 682): „оймовать чѣмъ, прм. (to je v

permski guberniji) владѣть. Мы десятый годъ оймуемъ этой землей“. Ta dialektični izraz je seveda neruskega porekla. St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache* v § 9 „Nicht-slavische, protobulgarische Spuren“ pod literaturo (str. 17) naveda spisa J. Wichmanna, *Die tschuwassischen Lehnwörter in den permischen Sprachen* (Helsingfors 1903) ter N. Ašmarina, *Болгары и чуваши* (Изв. Общ. Арх., Ист. и Этногр. при Казанском Унив. XVIII 1902), a čuvaški jezik naj je bil protobolgarskemu, jeziku krdela (horde) Asparuha, najbližji (Mladenov o. c. str. 43). Pretežni del Čuvašev prebiva še dandanes v kazanski guberniji (Ottův Slovník naučný VI 838). Turkotatarski Protobolgari so prišli od Volge (L. Niederle, *Slovanské starožitnosti* II 1, str. 118 in 2, str. 403). Njih en del se je naselil ob ustju reke Kame, pritoka Volge, kjer so si podvrgli tamošnje vzhodne Fince, a središče jim je bilo mesto Bulgâr (rus. Болгары, sedaj tam vas s tem imenom), ki se je nahajalo na levem bregu Volge južno od Kazana (Niederle o. c. IV 49—50, Ottův slovník naučný IV 295). Bilo je to obširno ozemlje ob kolenu Volge, ko se obrne na jug in kjer pod Kazanom sprejme pritok reke Kame (prim. delu IV priloženo geografsko karto). Permska gubernija se je rastezala ob Kami, ko se njen gornji tok obrne proti severu. Za protobolgarsko poreklo ruske dialektične besede оймувать je podana tedaj popolna možnost, a tudi pomensko je med njo in stvzhbolg. **OHMINZ** ustanovljiva zveza s prenosom pomena (zavojevati — imeti v lasti, o tem še doli): sicer tudi ne vemo, kaj je prvotno pomenil protobolgarski koren *ojim-*. Imamo pa zgodovinsko zabeleženo ime neke pokrajine Oium, ki jo je mogoče spraviti z rečenim v zvezo.

Ko so se Goti v drugi polovici II. stol. selili od Visle na vzhod, so prišli po pripovedovanju Jordanisa „ad Scythiae terras, quae linguae eorum Oium vocabantur“. „Haec ergo pars Gothorum quae apud Filimer (to je ime kralja) dicitur in terras Oium emenso amne transposita, optatum potiti solum nec mora illico ad gentem Spalorum adveniunt consertoque proelio victoriam adipiscunt exindae iam velut victores ad extremam Scythiae partem, quae Ponto mari vicina est, properant“ (Niederle o. c. IV 63). V podatku imenovana reka, ki jo je del Gotov prebrodil, je mogla biti samo Dnjeper, a pokrajina po smeri pota, na katerem so se zapletli v zmagovalni boj s turkotatarskimi Spali, južno od Kijeva na meji s stepo.

Da so Spali morali napadati tudi Slovane, čeprav ne kot neposredni mejaši, sledi iz tega, da se je njih ime ohranilo pri Slovanih v obliki *spolin*—*ispolin* v pomenu „velikan“, podobno kakor je od imena turkotatarskih Avarov—Obrov v pomenu „velikan“ sloven. ober

(po Cafu — Pleteršniku), češ. obr, slovaš. obor, obrín, polj. staro in dial. obrzym, sedaj olbrzym i. dr. V Supraseljskem zborniku se nahaja gen. plur. **СПОЛОВЪ**. Toda tudi v starocerkvenoslovanskem psalterju beremo XXXII 16 **и СПОЛИНЪ** καὶ γίγας, a ps. XVIII 6 **ИСПОЛИНЪ**. Mnogo pa je tega v cerkvenoslovanskih rokopisih, po poreklu že starocerkvenoslovanskih spomenikov, n.pr. parimejniku. Začetno *i* ni treba, da je slovansko protetično.

Iz teksta Jordanisa „ad Scythiae terras, quae linguae eorum Oium vocabantur“ in dalje pa sledi, da ta naziv ni mogel biti germanski, toda tudi iz slovanščine se ne da razlagati. Zato mislim, da je to moral biti turkotatarski iz jezika Spalov ali sorodnega Protobolgarov, saj so se tudi ti prvotno premikali na istem stepnem ozemlju. Pomensko bi se mogla navesti paralela pri nemškem izrazu „Reich“, stvisnem. *rīthi*, ki po Klugejevem etimološkem slovarju (9. izdaja str. 365) pomeni, „beherrschtes Land, Reich, Reichsoberhaupt, Obrigkeit, Herrschaft“, got. *reiki* „Reich, Herrschaft, Gewalt, Obrigkeit“, a stvisnem. *rīhhan* k * *rik* — „Herrscher“ pomeni „beherrschen, in Besitz nehmen, mächtig sein“.

Vse navedeno me vede do zaključka, da je med stvzhbolg. **ОИМИНЪ** „vojak“, **ОИМЪСТВО** „vojska“, rus. dial. perm. оймовать „imeti v lasti“ in imenom ozemlja Oium neka logično utemeljiva zveza in da je stvzhbolg. **ОИМИНЪ** protobolgarski izraz. Glasoslovno je vse troje identično. Starovzhodnobilgarska beseda je fonetično *oijminъ* z napetim *ь* po *j*, isto je pri ruskom dialektičnem glagolu iz *oijmovati*, a Oium bi dalo v slovanščini s predpostavko ohranitve končnega *m* *oijmъ* in s palatalizacijo *ъ* v *ь* *oijmъ* — *oijmъ*. Odpad končnega *m* pri tujem in šele iz protobolgarščine prevzetem izrazu ni nujen. Tako je n. pr. za got. hlaiw slovan. hlěvъ (Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch I 389), saj so bile v tujem jeziku druge oblike z nekončnim konzonantom, v navedenem primeru recimo in *hlaiwa* (v prevodu evangelija Matth. XXVII 60). Protobolgarsko **КАПЪ ЕΙΚΩΝ** v Supraseljskem zborniku je altajska beseda, „imago, statua, deus, idolum“ ’prinesena od Asparuhovih Bolgarov in razširjena s končnim soglasnikom v vseh turkotatarskih jezikih, čuvaško pak iz *kāp*, ujugursko *kep* itd. (Mladenov o. c. str. 43). Na konzonante se glase tudi protobolgarska imena Šišmán, Asparúh i dr. Enako je z vrsto drugih protobolgarskih izrazov (ib.).

Ako bi se komu trditev pričujoče razpravice zdela premalo prepričljiva, mora vendar priznati, da je dobro in vredno pri nepojasnjenih vprašanih opozoriti na vse možnosti razlage.

R. Nahtigal

Ljubljana, 1. oktobra 1953.

Résumé

Der Ausdruck akslav. **ОИМИНЪ** στρατιώτης „Krieger“ samt Ableitungen kommt in den altkirchenslavischen Denkmälern neben anderen altostbulgarischen Wörtern wie z. B. **ДѢЛЪМА** der Sprache des Johannes Exarchen von Bulgarien für akslav. **РАДИ** nur in № 6 des Codex Suprasliensis als Beweis einer altostbulgarischen Redaktion des Textes vor. In den übrigen altkirchenslavischen Denkmälern steht dafür das slavische Wort **ВОИНЪ** samt Ableitungen. Ansonst ist das Vorkommen von **ОИМИНЪ** in späteren kirchenslavischen Abschriften ebenfalls nur auf dem Entstehen nach ursprünglich altostbulgarische Denkmäler der Blütezeit des altostbulgarischen Schrifttums der Zeit um Symeon beschränkt, so den Kommentar des Theodoretos zum Psalter, den Kommentar zu den Propheten, die Reden des Gregorius theologus, die Katechesen Cyrills von Jerusalem und den Paterik von Sinai. Da man den Ausdruck auch aus dem slavischen nicht erklären kann, so ist man bemüsst, ihn als protobulgarisch anzusehen. Dafür gibt es aber noch andere Stützen. Schon Miklosich hat in seinem kirchenslavischen Wörterbuch zu **ОИМИНЪ** russ. dial. оймовать „regnare“ herangezogen. Im etymologischen Wörterbuch hat er dies zwar aufgegeben und anstatt dessen mit einem gewissen Zweifel „Man vergleicht lit. aimè myrias“ erwähnt. Den russischen dialektischen Ausdruck führt V. Dalj in seinem russischen Wörterbuch aus dem Gouvernement Perm an in der Bedeutung „владѣть“ (землей). Nach den Studien von J. Wichmann und N. Ašmarin gibt es aber in den permischen Sprachen einerseits tschuwässische (d. i. turkotatarische) Lehnwörter, andererseits steht das Tschuwässische dem Protobulgarischen am nächsten. Ein Teil der Protobulgaren ist zur Zeit ihrer Wanderungen Wolga aufwärts bis zum Knie bei Kasan gezogen, wo sie die dortigen Ostfinnen unterjochten und ein aus der russischen Geschichte bekanntes mächtiges Reich der Wolgabulgaren gründeten. Russ. dial. perm. оймовать kann so in direkte Beziehung zu altostbulg. **ОИМИНЪ**, beides aus ojm-, gesetzt werden. Ausserdem finden wir aber noch bei Jordanis Angaben über die südöstliche Siedelung der Ostgoten, welche, wie aus Allem bei ihm hervorgeht, den Dneperfluss südlich von Kiev übersetzten und an der Steppengrenze ein Oium genanntes Land betraten, wobei sie mit dem turkotatarischen Volk der Spali in Kampf gerieten und sie überwältigten. Der Name Spali hat sich im Altkirchenslavischen als **СПОЛИНЪ-ИСПОЛИНЪ** „Riese“ (so im Psalter von Sinai u. a.) erhalten, ähnlich wie auch nach dem Namen der Awaren in slavischen Sprachen ein obrin — ober „Riese“ verblieb. Oium würde slav. оѣмъ — оѣмъ — оѣмъ (ѣ gespanntes ъ

nach j) ergeben, was in slavisch-lautlicher Beziehung des Weiteren ausgeführt wird. Hinsichtlich der Bedeutung wird auf Analoges bei germ. Reich (nach Kluge's etymologischen Wörterbuch) hingewiesen. Wie hier werden auch zu allem Übrigen die nötigen Literaturnachweise angegeben.

Auf Grund des ganzen Vorgeführten ergibt sich der Schluss, dass das altostbulgarische Wort **OHMHUNZ** ein protobulgarischer Ausdruck ist, was aus der Sprache der Beherrscher der dortigen Südslaven und Gründer des Reiches leicht erklärlich ist.

R. Nahtigal